

PLATONIZMUS, VÝRAZY A SEMIVÝRAZY

Pavel CMOREJ¹

Tento článok je reakciou na Peregrinovu stať *Lesk a bída platonistickej koncepcie sémantiky* (pozri [6]) zameranú na kritiku platonizmu a môjho návrhu na odlišovanie jazykových výrazov od tzv. semivýrazov, ktorý som predložil v článku [1]. Niekoľko kritických či skôr pochybovačných pripomienok k tomuto návrhu vyslovil aj V. Svoboda v diskusii venovanej logickej analýze prirodzeného jazyka, ktorá prebieha na stránkach *Filosofického časopisu* (pozri [2], [5] a [7]), ale v tejto stati sa sústredím výlučne na Peregrinovu kritiku, ktorý sa mojím návrhom zaoberal omnoho podrobnejšie (a čiastočne aj v článku [5]).

K Peregrinovu chápaniu platonizmu. Platónovu teóriu ideí a sveta týchto entít Peregrin pokladá za čiru mytológiu. Domnieva sa, že

„může být ... velice zavádějící, jestliže ji začneme brát jako více než právě mytologii; ... [a] začneme zapomínat, že ‚platónský svět idejí‘ dává smysl pouze jako nástroj porozumění či výkladu toho světa, ve kterém žijeme, a začneme ho vidět jako něco skutečnějšího, než je svět zjevný.“ ([6], 38, kurzíva P. C.).

Nazdávam sa, že ak je niečo zavádzajúce, tak to je názor, že Platónova teória ideí je *čira* mytológia. Nezaujatý pohľad do dejín filozofie od Platóna do konca 20. storočia svedčí o niečom inom. Potvrďuje to dokonca aj uvedený citát z Peregrinovoho článku, pretože je prinajmenej otázne, či možno za čiru mytológiu pokladať svet ideí, ktorý je nástrojom porozumenia a výkladu nášho sveta. Samozrejme, mali by sme rozlišovať *Platónov* svet ideí, ktorému určite nechýbajú nápadné mytologické prvky, od *platónskeho* sveta ideí, akým je napr. Fregeho ríša zmyslov, čísel, funkcií a iných ideálnych entít, Tichého svet konštrukcií alebo svet abstraktných objektov, ktoré sú predmetom skúmania rôznych matematických teórií. V uvedenej citácii Peregrin nebadane prešiel (hoci nemyslím, že vedome) od Platónovho sveta k platónskemu. Jeho formulácie vzbudzujú dojem, že v podstate ide o jedno a to isté. Svedčí o tom aj ďalší text. Potom treba dodať, že jeho obrazu sveta ideí ako mytológie priam protirečí pasáž, ktorú uvádza o niekoľko riadkov nižšie, kde o ideách píše, že

„... jistě existují v tom smyslu, že jsou *objektivní* – jejich ‚podoba‘ a jejich vlastnosti nezávisí na vůli či představivosti žádného jednotlivého člověka. Lze je také objektivně zkoumat – tak jak to v případě některých z nich činí matematika.“ ([6], 39)

Ríša takých ideí nie je predsa mytologický útvar! V opačnom prípade budeme musieť za mytologickú pokladať každú teóriu a teda aj celú matematiku, hoci

¹ Táto štúdia vznikla v rámci grantového projektu VEGA č. 2/6136/26 *Referencia, kvantifikácia, predikácia*.

rozdiel medzi nimi a mytológiou je očividný. Stačí si uvedomiť, že podoba ideí v mytológii silne závisí od vôle, a najmä predstavivosti ľudí. Musím však priznať, že na rozdiel od Peregrina si nemyslím, že podoba ideí a teórií je úplne nezávislá od vôle a predstavivosti každého jednotlivého človeka. Podľa môjho názoru idey a teórie sú výtvorom človeka a ako každý jeho výtvor sú poznačené jeho zámermi a „videním“. Z toho však nevyplýva, že majú alebo musia mať mytologický charakter. Nemyslím si ani to, že idey by sme mali pokladať za niečo „skutečnejšieho, než je svet zjevný“. Azda som vo svojom článku [1] tvrdil niečo, z čoho vyplýva, že zastávam tento názor?

Ďalší problém Peregrinovo chápania platonizmu spočíva v tom, že síce správne konštatuje, že „ideje neexistujú ... v časoprostoru a není možné je vnímat smysly“ ([6], 39), ale zároveň spochybňuje názor, že „do něj můžeme nahlížet ... naším intelektem“ ([6], 39), ako sa – podľa neho – domnieva istá metafyzika. Je pre mňa záhadou, ako môžeme idey „objektívne zkoumat“, keď ich nemôžeme ani vnímať ani „nahlížet naším intelektem“. Bez „nahlížení“ do tohto sveta (na mysli mám aktívne „nahlížení“, nie pasívne nazeranie), nemožno predsa rozvíjať matematiku ani fyziku. Myslím, že mnohí matematici by to potvrdili, za všetkých spomeniem aspoň K. Gödela a P. Vopěnku. Nie som si však istý, či som v danom kontexte Peregrinovi dobre rozumel, lebo na inom mieste článku poznámenáva, že nemá „nic proti nahlížení do platónského nebe“ ([6], 48).

Za sporné pokladám aj Peregrinovo tvrdenie, že

„probádávání [říše idejí] není bezprostředně relevantní pro poznávání těch věcí, se kterými se setkáváme v našem reálném světě“ ([6], 39).

Ak odhliadneme od epistemologicky nevyjasneného slova „bezprostředně“, môžeme bez rozpakov povedať, že vývin poznania svedčí skôr o opaku. Súbor abstraktných ideí je pre poznávanie vecí reálneho sveta často podstatne relevantnejší než pojmový aparát, ktorý vzišiel z bezprostredného kontaktu s nimi. O čo adekvátnejší obraz priestoru a vecí v ňom poskytovala euklidovská geometria než egypská matematika alebo o čo hlbšie prenikala do povahy fyzikálneho sveta galileovská fyzika než fyzika, ktorú rozpracoval Aristoteles! *K hlbšiemu poznaniu reálneho sveta sa dostávame najmä cez pojmové systémy, ktoré na tento účel konštruujeme a rozvíjame.* Súhlasím však s Peregrinom, že by sme nemali zabúdať, že svet ideí nie je totožný so svetom vecí, ktoré pomocou ideí poznávame. Napriek tomu si myslím, že Peregrinova opozícia *poznávanie reálneho sveta vecí verzus poznávanie sveta ideí* je zavádzajúca. Skresľuje skutočnú rolu ideí vo vývine poznania a vzájomnú prepojenosť týchto svetov a ich poznávanie.

V ďalšej časti svojho článku sa Peregrin zaoberá chápaním významov ako ideálnych entít. V tejto súvislosti musím konštatovať, že vôbec nepopieram rozdiely medzi prirodzenými a jestvujúcimi umelými jazykmi. Nemám výhrady ani proti jeho tvrdeniu, že mnohé aspekty modelov, ktoré sa uplatňovali a uplatňujú pri skúmaní významov prirodzeného jazyka, sa ukázali ako „založené na takovej miere idealizace, která je učinila nepoužitelnými pro zkoumání odpovídajících

aspektů přirozeného jazyka“ ([6], 41). Súhlasím aj s tým, že pri používaní modelov zastupujúcich významy by sme mali „dbáť na to, aby som [model] používali k tomu, k čemu je určen“ ([6], 41). V tejto všeobecnej rovine sa zrejme zhodneme. Azda si Peregrin myslí, že vo svojom článku som napísal niečo, z čoho vyplýva, že zastávam ním kritizované názory? Nepodarilo sa mi zistiť, z čoho tento záver odvodil.

V závere druhej časti svojej state Peregrin zdôrazňuje, že „je zcela nezbytné, abychom si dobře uvědomili roli ideálních entit: v daném případě to nejsou významy, ale *modely* významů a jako takové mohou být legitimně značně ‚idealizovány‘ – role modelu je v tom, že názorně předvede nějaký aspekt modelované věci, třeba na úkor toho, že zanedbá nebo potlačí jiné aspekty“ ([6], 41). Z kontextu usudzujem, že „v daném případě“ ide o sémantické teórie rozvinuté Fregem, raným Wittgensteinom a ďalšími „pionýry analytické filosofie“ a formálnej sémantiky, v ktorých sa podľa Peregrina konštruujú modely jazyka a významov jazykových výrazov, pričom významy sa v nich predstavujú ako isté ideálne entity. Tieto entity pokladá Peregrin iba za modely významov prirodzeného jazyka. I v tomto bode s Peregrinom súhlasím. Nie je mi však jasné, či tieto entity sú iba modelmi významov preto, že príslušné teórie nie sú celkom adekvátne, lebo ponúkané explikáty významov sa viac-menej líšia od svojich explikandov, alebo preto, že každý pokus o konštrukciu teórie, ktorá významy explikuje ako *ideálne* entity, je odsúdený na modelovanie, ktoré isté aspekty významov vždy „zanedbá alebo potlačí“. Zdá sa, že Peregrin sa prikláňa k druhej možnosti. V 5. časti článku prichádza dokonca k záveru, že „významy výrazů ideálními objekty přísně vzato nejsou“ ([6], 48). Lenže, „přísně vzato“, čím vlastne sú? Azda fyzickými objektmi alebo javmi?

To si Peregrin zrejme nemyslí, hoci v 5. časti píše o *reálnych* významoch reálnych výrazov, ktoré sa podľa neho od ideálnych entít líšia asi tak ako Vysoké Tatry od ich mapy ([6], 48). Význam pokladá skôr za rolu danú „*pravidly* našich jazykových praktík“ ([4], 80) alebo za hodnotu, ktorú má výraz pre jeho používateľov „z hľadiska své použitelnosti v rámci ... interakce, kterou jazyk sprostředkovává“ ([3], 48). Pravdepodobne mu nie je cudzie ani chápanie, podľa ktorého význam výrazu je spôsob jeho používania v určitej komunite. V každom prípade zastáva názor, že spôsob používania výrazu mu udeľuje „význam, a z něj samotného to činí slovo či výraz“ ([6], 44). Nemienim tu s týmito názormi polemizovať, chcel by som len pripomenúť, že roly, hodnoty aj spôsoby používania sú ideálne, abstraktné entity. Tú istú rolu môže vykonávať a tú istú hodnotu môže mať neobmedzené množstvo rôznych fyzických výrazov použitých v tom istom čase na rôznych miestach alebo na tom istom mieste v rôznych časoch. Tým istým spôsobom možno používať rôzne fyzické výrazy. Domnievam sa, že roly, hodnoty a spôsoby používania výrazov nie sú ani fyzické, ani mentálne entity. Sú to objekty, ktoré patria do sveta duchovných produktov človeka. Ich lokalizá-

cia do priestoročasu alebo do duševného sveta konkrétnych osôb vedie k absurdným dôsledkom.

Účelom Peregrinovej všeobecnej kritiky platonizmu, načrtnutej v prvých dvoch častiach jeho článku [6], bolo upozorniť na isté dezinterpretácie „roly platónskeho neba“, ktorých sa údajne dopúšťajú autori, ktorí pokladajú platónsky svet ideí za „něco skutečnějšího než je svět zjevný“ a zabúdajú na to, že platónsky svet „dává smysl pouze jako nástroj porozumění či výkladu toho světa, ve kterém žijeme“ ([6], 38). Na takej dezinterpretácii sa vraj zakladá i kritika, ktorú som vo svojom článku [1] „adresoval [Peregrinovu] zacházení s termínom ‚výraz‘“. S tým nemôžem súhlasiť už len preto, že väčšinu názorov, ktoré Peregrin kritizuje v prvých dvoch častiach svojho článku, vôbec nezastávam. Musím tiež dodať, že v tejto časti svojej state sa Peregrin vôbec neopiera o môj text. Medzi jeho kritikou platonizmu a kritikou mojich názorov na jazykové výrazy a semivýrazy mi uniká súvis, nevyhnutný na zdôvodnenie tvrdenia, že moja kritika jeho „zacházení s termínem ‚výraz‘“ sa zakladá „na dezinterpretaci role ‚platónskeho neba‘“ ([6], 41). K jednému miestu, na ktorom je konkrétnejší, sa vjadriť neskôr.

Platonizmu Peregrin venoval aj 5. časť svojho článku, v ktorej svoju dikciu a tón namierený proti platonizmu zmiernil, z čoho usudzujem, že niektoré formulácie prvej a čiastočne aj druhej časti, napísané s väčším polemickým zápalom, možno brať s istou rezervou, teda nie vždy doslova. Napriek tomu som sa rozhodol reagovať na ich doslovné znenie, lebo čitateľ si nemusí neskoršiu zmenu tónu všimnúť.

Výrazy, semivýrazy a jazykové výrazy. Po všeobecnej kritike platonizmu sa Peregrin pustil do analýzy a kritiky môjho odlíšenia jazykových výrazov od semivýrazov uvedeného v článku [1], v ktorom som navrhol „presnejšie odlíšiť jazykové výrazy v pravom zmysle slova od čírych nositeľov významu“ ([1], 63).² Jazykový výraz pokladám za celok zložený z nejakého nositeľa významu S, ktorý nazývam *semivýrazom*, a významu M. *Formálne* by sme ho mohli explikovať ako usporiadanú dvojicu (S, M) (nemali by sme ho však s ňou stotožňovať). Z tohto chápania jazykových výrazov vyplýva, že $(S_1, M_1) = (S_2, M_2)$ práve vtedy, keď $S_1 = S_2$ a $M_1 = M_2$. Zložkami S, M je daná identita jazykového výrazu (S, M), to

² Tu som nútený obmedziť sa na niekoľko poznámok nevyhnutných pre tento článok. Podrobnejší výklad čitateľ nájde v stati [1].

Pri tejto príležitosti musím s poľutovaním konštatovať, že v tejto stati sa vyskytuje niekoľko zavádzajúcich tlačových chýb. Na s. 82 v riadku 82₄ namiesto znaku „⊥“ má byť znak „=“, v riadku 82₃ namiesto výrazu „ $[S_1, S_2, \dots, S_n]$ “ má byť „ $[S_1, S_2, \dots, S_n] \perp S$ “ a v riadku 82₁ namiesto „ $[S_1, S_2, \dots, S_n] \models S$ “ má byť „ $[S_1, S_2, \dots, S_n] \vdash S$ “. Na s. 70 som zaviedol osobitný spôsob označovania významov (iným typom písma), o ktorých mala byť reč vo výrokoch podobných vetám (2) a (3) (na s. 70), ale v zborníku, v ktorom stať [1] vyšla, sa tieto označenia typograficky vôbec nelíšia od ostatného textu.

znamená, že jazykový výraz s odlišnou prvou alebo druhou zložkou je iný jazykový výraz ako (S, M). Inými slovami, výraz (S, M) *nemôže* mať iný význam ako M ani iného nositeľa ako S, lebo každá dvojica (Z, N) obsahujúca význam N odlišný od M alebo semivýraz Z odlišný od S je rôzna od (S, M). Jazykový výraz (S, M) pozná a dokáže identifikovať iba človek, ktorý pozná obidve jeho zložky S, M a vie, že semivýraz S je nositeľom významu M. Nestačí teda poznať semivýraz S a vedieť, že má *nejaký* význam, musíme tiež vedieť, čo konkrétne znamená.

Z faktu, že *jazykový výraz* (S, M) nemôže mať iný význam, ešte nevyplýva, že *semivýraz* S môže znamenať iba M. Semivýraz S môže mať, či už v tom istom alebo v inom jazyku, aj význam N odlišný od M a môže byť aj bez významu ([1], 65; na s. 71 však navrhujem zúžiť pozornosť na semivýrazy interpretovaných jazykov, teda semivýrazy s významom). Väzba semivýrazu S s významom M je vždy kontingentná, väzba *jazykového* výrazu (S, M) s významom M nevyhnutná. Čo drží S s významom M pohromade? Je to konvencia, dohoda alebo zvyk. A čo spája jazykový výraz (S, M) s významom M? Je to povaha jazykového výrazu, jeho identita, ktorá spočíva v jeho zložení zo semivýrazu S a významu M. Keby semivýraz S stratil význam M, zostal by naďalej tým istým výrazom, jazykový výraz (S, M) by prišiel o svoju identitu. Podobný charakter má spojenie celku s jeho nevyhnutnou časťou, množiny s jej podmnožinou, organizmu s jeho životne dôležitým orgánom a pod.

Pojem jazykového výrazu sa podobá pojmu molekuly vody zloženej z dvoch atómov vodíka a jedného atómu kyslíka (až na to, že v tomto prípade nemáme dve, ale tri zložky). Väzba konkrétnych *atómov* v určitej molekule vody je kontingentná. Spojenie *molekuly* vody s dvoma atómami vodíka a jedným atómom kyslíka je však nevyhnutné, a síce v tom zmysle, že molekula *nemôže* byť molekulou vody, ak neobsahuje dva atómy vodíka a jeden atóm kyslíka. Pre každú molekulu U nevyhnutne platí, že U je molekula vody vtt (práve vtedy, keď) U sa skladá z dvoch atómov vodíka a jedného atómu kyslíka. Identita molekuly je daná identitou atómov, z ktorých sa skladá. Nech H_1 , H_2 sú dva konkrétne atómy vodíka, O určitý atóm kyslíka a H_1-O-H_2 molekula vody zložená z týchto atómov. Väzby jednotlivých *atómov* v molekule sú kontingentné, pretože každý z nich by mohol byť spojený s inými atómami alebo byť voľný. Spojenie *molekuly* H_1-O-H_2 s atómami H_1 , H_2 a O je nevyhnutné, pretože pre každú molekulu Z nevyhnutne platí, že $Z = H_1-O-H_2$ vtt Z sa skladá z atómov H_1 , O, H_2 viazaných chemickou väzbou, ktorá ich spája do molekuly vody. Toto spojenie má konceptuálny charakter a líši sa od chemického spojenia atómov v molekule.

Jazykové výrazy a semivýrazy tvoria množinu *výrazov*. Pojem výrazu treba odlišovať od pojmu jazykového výrazu aj od pojmu semivýrazu. Prvý pojem je všeobecnejší ako druhý a tretí, ktorých rozsahy sú disjunktnými podmnožinami rozsahu prvého pojmu. Semivýrazy sa od jazykových výrazov líšia okrem iného aj tým, že môžu byť bez významu, napr. výrazy neinterpretovaných formálnych jazykov. Nemal som ambíciu explikovať bežný zmysel slova „výraz“ a nikde ne-

tvrdím, že bežný zmysel tohto slova možno stotožniť s významom môjho termínu „semivýraz“, ako sa pravdepodobne domnieva Peregrin, ktorému „se ... zdá byť vyloučeno ztotožnenie bežného smyslu slova ‚výraz‘ s Cmorejovým *semivýrazem*“ ([6], 42). O také stotožnenie som sa predsa vôbec nepokúšal a kontingentnú späťosť *semivýrazu* s významom som nielen nepopieral, ale na niekoľkých miestach zdôrazňoval.

Napriek striktnému odmietaniu stotožnenia bežného zmyslu slova „výraz“ s mojim chápaním semivýrazu Peregrin v článku [5] na s. 620 píše, že slovom „výraz“ bežne rozumieme „semivýraz s kontingentne pripojeným významom“, z čoho vyplýva, že nevdojak som predložil aj explikát, ktorý – aspoň podľa Peregrina – dosť výstižne, aj keď nie dokonale, zachytáva bežný význam slova „výraz“, pretože „semivýraz s kontingentne pripojeným významom“ sa od môjho semivýrazu líši iba tým, že *musí* mať *nejaký*, aj keď nie určitý, význam, kým semivýraz v mojom zmysle môže byť aj bez významu (k identite Peregrinových výrazov sa vrátim neskôr). Podľa článku [1] *každý jazykový výraz obsahuje semivýraz kontingentne spojený s určitým významom*. Existujú teda nielen semivýrazy, ktoré nemajú nijaký význam (napr. v neinterpretovaných formálnych jazykoch), ale aj, a predovšetkým, semivýrazy, ktoré majú *nejaký* význam, ale ich spojenie s významom je *vždy* kontingentné, čo Peregrin zrejme prehliadol. Množina Peregrinových semivýrazov je podmnožinou množiny semivýrazov v mojom zmysle. Výrazy neinterpretovaných formálnych jazykov by podľa Peregrinového chápania nemali byť jazykovými výrazmi, a teda ani výrazmi (ktoré podľa jeho terminológie s nimi splývajú).

Vyhol som sa aj stotožneniu bežného zmyslu slova „výraz“ s významom môjho „jazykového výrazu“, ktorý mu je podľa môjho názoru omnoho bližší ako význam slova „semivýraz“. Nikde netvrdím ani to, že „kdokoli užíva slovo ‚výraz‘ *musí* ho užívať“ (kurzíva – P.C.) buď v zmysle slova „semivýraz“ alebo vo význame môjho termínu „jazykový výraz“ (či v zmysle slova „výraz“), ako sa zrejme zazdalo Peregrinovi. Ako som už uviedol, slovo „výraz“ má u mňa iný význam ako tieto dva výrazy a o iných chápaniach výrazu a jazykového výrazu som jednoducho neuvažoval, hoci nepopieram, že naznačené chápania uprednostňujem.

Domnievam sa tiež, že treba rozlišovať jednak fyzické semivýrazy (tokens) od ich ideálnych vzorov či typov, jednak ideálne jazykové výrazy zložené zo *vzoru* istých tokenov a ich významu od jazykových výrazov zložených z *tokenu* a jeho významu. Sú to pojmy určené na skúmanie jazyka a jeho výrazov. Nepopieram, že ide o idealizácie založené na istých zjednodušeníach, ale bez nich si skúmanie jazyka neviem predstaviť. Pre každý prípad poznamenávam, že aj Peregrin odlišuje „zvuky či inskripcie“ od ich typov, a predpokladám, že typy výrazov považuje za abstraktné, ideálne entity. Ešte dodám, že v článku [1] som úplne abstrahoval od „problémov spätých s chápaním významu“, pretože pre tieto úvahy nebolo dôležité, „či za význam pokladáme *nejaký* predmet, používa-

nie alebo spôsob používania“ výrazu ([1], 66), čo Peregrinovej pozornosti pravdepodobne uniklo. Toľko v stručnosti o koncepcii, ktorú som načrtol v stati [1]. Čitateľa, ktorý má záujem o podrobnejší výklad, musím odkázať na túto prácu.

Teraz sa sústredím na výhrady, ktoré proti naznačenej koncepcii vzniesol Peregrin v článku [6]. Najprv mi podstrčil názor, že slovo „výraz“ musí každý používať buď v zmysle semivýrazu, alebo môjho jazykového výrazu, a potom ma za túto „dilemu“ skritizoval. Napísal, že „Cmorejovo dilema je chybné postavené“, lebo „je šito na míru ‚platónské ríši‘“. To je jediný bod, v ktorom sa Peregrinova kritika platonizmu stretáva s kritikou mojej koncepcie. Peregrin sa domnieva, že „výraz chápaný jakožto entita z této říše musí být buďto Cmorejovým semivýrazem, nebo jeho jazykovým výrazem – pro tyto ne-empirické entity skutečně jiná možnost není“ ([6], 42). Priznám sa, že tejto formulácii celkom nerozumiem. 1. Fyzické semivýrazy do tejto ríše nepatria. 2. Čo tu značí výraz „ne-empirické entity“? Napr. všetky vlastnosti, vzťahy a propozície patria do ríše ideálnych entít, ale niektoré sú empirické a niektoré neempirické. Zdá sa, že podľa Peregrina všetky entity „z této říše“ sú ne-empirické. Nemal na mysli skôr skutočnosť, že tieto entity nie sú fyzické, resp. ani fyzické, ani mentálne? Nie je mi tiež jasné, či Peregrin píše o výraze alebo o pojme výrazu. V prvom prípade zabudol na fyzické semivýrazy, ktoré svedčia o tom, že podstrčená dilema predsa len nie je šitá „na míru ‚platónské ríši‘“, v druhom prípade na to, že do nej patria aj výrazy chápané inak ako Cmorejov *semivýraz* alebo jeho *jazykový výraz*, napr. Peregrinov alebo môj pojem výrazu. Nie je teda pravda, že každý „výraz chápaný jakožto entita z této říše“ musí byť semivýrazom alebo jazykovým výrazom v mojom zmysle.

Po citovanom tvrdení Peregrin konštatuje, že „jazyk je přece vždy primárně empirickým fenoménem ... – a u empirických entit musíme počítat s něčím, co je v platónské říši nemyslitelné: taková entita totiž může mít nějakou vlastnost bez toho, aby ji měla nutně“ ([6], 42 – 43). Odhliadnuc od toho, že za primárne empirický fenomén pokladám skôr reč než jazyk, proti citovanému tvrdeniu musím namietnuť, že i v platónskej ríši existujú entity, ktoré *môžu* „mít nějakou vlastnost bez toho, aby ji [měli] nutně“. Napríklad mnoho čísel malo a niektoré práve teraz majú vlastnosť byť niekým myslené, ktorá je očividne kontingentná. Číslo 2 má od roku 2001 kontingentnú vlastnosť byť počtom Peregrinových kníh, ktoré vyšli v angličtine. Nechce sa mi veriť, že Peregrin by o tom nevedel a že by mal problém uviesť ďalšie príklady. Na citovanú vetu nadväzuje záver, že „není rozumné považovat výraz jakožto prvek přirozeného jazyka za jednu z oněch dvou věcí, které Cmorej nabízí způsobem *tertium non datur*“ ([6], 43). Ako som už ukázal, nijaké *tertium non datur* som neponúkal, o čom svedčí jednak trojica pojmov (semivýraz, jazykový výraz, výraz), jednak skutočnosť, že do mojej koncepcie možno bez problémov zaviesť aj Peregrinovo chápanie výrazu ako semivýrazu, ktorý má v nejakom jazyku nejaký význam.

Máme tu teda štyri rôzne pojmy, ktoré by sme si nemali mýliť. Okrem spomenutej trojice pojmov (semivýraz, jazykový výraz, výraz) je tu aj Peregrinov semivýraz s kontingentne pripojeným významom, ktorý predstavuje špeciálny prípad môjho semivýrazu. A myslím, že existujú aj iné možnosti. Nič mi nebráni súhlasiť s Peregrinovým názorom, že ak on používa slovo „výraz“ vo význame odlišnom od významu môjho „semivýrazu“ alebo „jazykového výrazu“, tak to neznamená, že nemôže byť konzistentný. Jeho konzistentnosť závisí jednak od určenia významu slova „výraz“, jednak od spôsobu jeho použitia a uplatnenia pri riešení niektorých problémov.

Peregrinovo chápanie jazykových výrazov. Všimnime si teraz trochu dôkladnejšie, čo rozumie pod jazykovým výrazom a výrazom Peregrin. Zdá sa, že slovo „výraz“ používa ako synonymum výrazu „jazykový výraz“. Píše, že slovo „výraz“ vždy označuje výraz *nějakého jazyka*, a něco je výrazem jazyka jedině tehdy, když to má takový či onaký význam“ ([6], 42), pričom treba dodať, že väzba výrazu s významom je *kontingentná*. Výraz v jeho zmysle je semivýraz, ktorý „má ... nutně nějaký význam ...“, jeho spojení s konkrétnym významom je však *kontingentní*, to jest svůj význam může změnit, aniž by nutně přestal být tímž výrazem.“ ([6], 43). Tým sa jeho jazykový výraz zásadne líši od môjho *jazykového* výrazu, ktorého väzba s konkrétnym významom je *nevyhnutná*. Výraz je podľa neho „nějaký typ zvuku či inskripce nějakým způsobem užívaný nějakou jazykovou komunitou“ ([6], 43). Od môjho semivýrazu sa líši iba tým, že 1. nevyhnutne má *nejaký* význam, nie je však rozhodujúce, aký, a že 2. o jeho totožnosti rozhoduje aj jeho príslušnosť k jazyku. Jazykové výrazy v Peregrinovom zmysle budem označovať symbolmi tvaru „S[M, J]“, v ktorých písmeno „S“ označuje semivýrazovú zložku výrazu S[M, J] (s vlastnosťami 1. a 2.) a „M“ zastupuje význam výrazu S v jazyku J.

O identite výrazov podľa Peregrina zrejme platí, že $S_1[M, J_1] = S_2[N, J_2]$ vtt $S_1 = S_2$ a $J_1 = J_2$, pričom môže, ale nemusí platiť, že $M = N$. „Výraz je identifikován (i) svým ,tvarem‘ [predpokladám, že to zahŕňa aj znenie] a (ii) svou příslušností k jazyku“ ([6], 44 – 45). Z toho vyplýva, že ak $J_1 \neq J_2$, tak $S[M, J_1] \neq S[M, J_2]$, hoci semivýrazová zložka S a jej význam M je v oboch jazykoch ten istý. Napríklad, slovenské slovo „matka“ predstavuje iný výraz ako jeho český ekvivalent „matka“. Nevie, či Peregrin nezastáva dokonca názor, že ľubovoľné dva výrazy rôznych jazykov sú nevyhnutne rôzne. Bolo by to v súlade s jeho holistickým chápaním jazyka, ktoré vidí identitu výrazu v jeho štruktúrnych väzbách so všetkými ostatnými výrazmi daného jazyka. Z uvedeného vymedzenia identity Peregrinových výrazov vyplýva, že identita výrazu je daná jeho semivýrazovou zložkou S a jazykom, do ktorého výraz patrí. Keďže výraz môže mať v jednom jazyku J (v bežnom zmysle slova) viacej významov, na jednoznačné určenie jeho identity by bolo vhodné daný jazyk J nahradiť jazykmi J_1, \dots, J_n (akými si verziami J), ktoré sa od J líšia tým, že *viacznáčným* výrazom jazyka J je v každom J_i prira-

dený iba jeden z ich významov a významy ostatných výrazov sú vo všetkých jazykoch J_1, \dots, J_n rovnaké. Nepredpokladám však, že Peregrin by tento rozklad jazyka J na jazyky J_1, \dots, J_n prijal, pretože podľa neho význam výrazov toho istého jazyka sa „posouvá či mení“, t. j. jeden a ten istý výraz môže mať v priebehu vývoja jazyka rôzne významy a nepochybne aj viacej významov v tom istom čase. Existujú tri možnosti, ako chápať toto posúvanie či zmenu významu výrazov: 1. ako nahradenie jedného významu výrazu iným, 2. ako jeho obohatenie o nový význam alebo 3. ako zmenu, resp. vyvin samého významu (podobný vývinu bunky), počas ktorého sa nemení jeho identita. Z Peregrinovho textu nie je jasné, ku ktorému chápaniu sa vlastne prikláňa. To závisí aj od chápania významov, ktoré vzhľadom na jeho popieranie ich ideálneho (abstraktného) charakteru vyvoláva isté otázky, ktorými sa Peregrin vo svojej stati nezaobera. Dokonca sa domnieva, že „posuv významu je zrejme téměř kontinuálny“ ([6], 42). Aj keď pripustíme možnosť *kontinuálnych* zmien vo sfére *používania* jazyka (teda v reči), sotva budeme môcť povedať, že všetky sa premietajú do abstraktného systému jazyka, ktorý je spoločným duchovným vlastníctvom celej jazykovej komunity. Širšou jazykovou komunitou je väčšina takých zmien nepostrehnuteľná a do sémantiky jazyka nikdy neprenikne.

Niektoré problémy Peregrinovho chápania výrazov. Zamyslime sa teraz nad niektorými dôsledkami Peregrinovho používania jeho pojmu *výraz*. Zarážajúci mi pripadá už len fakt, že na jednej strane $S[M, J] = S[N, J]$ aj vtedy, keď $M \neq N$, čiže na totožnosť výrazov stačí identita semivýrazovej zložky a prislúšnosť k tomu istému jazyku. Na druhej strane $S[M, J_1] \neq S[M, J_2]$, hoci majú tú istú semivýrazovú zložku S a ten istý význam M . Napríklad slovenská veta „Matka je doma“ by mala byť iným výrazom ako česká veta „Matka je doma“, hoci obidva majú ten istý význam i nositeľa. Slovák alebo Čech, ktorý ju začuje alebo si ju prečíta, jej porozumie bez toho, že by musel skúmať, akú národnosť má jej hororca či pisateľ. Nepopieram, že väzby, do ktorých táto veta vstupuje v slovenčine, sa líšia od väzieb, ktoré má s ostatnými výrazmi češtiny. Musíme však všetky tieto väzby poznať, aby sme vete „Matka je doma“ porozumeli? A musíme vedieť, či túto vetu vyslovil Čech alebo Slovák?

Pravda, dôsledný holista (neviem, či Peregrin ním je) by mohol, ba vlastne mal namietnuť, že žiadne dva výrazy dvoch rôznych jazykov nemôžu mať ten istý význam, lebo väzby medzi výrazmi jedného jazyka sú v druhom jazyku neopakovateľné. To znamená, že ak $J_1 \neq J_2$, tak neexistuje význam M , ktorý by prislúchal nejakému výrazu jazyka J_1 a nejakému výrazu jazyka J_2 . Inými slovami, neexistuje žiadny význam M ani výrazy $S[M, J_1]$, $S[M, J_2]$, ktoré by mohli mať spoločný význam M . Z toho vyplýva, že význam českej vety „Matka je doma“ sa niečím líši od jej slovenského korelátu. A nielen to. Každý slovenský výraz by mal mať iný význam ako ktorýkoľvek český výraz. Malo by to platiť aj o vlastných menách používaných v našich jazykoch. Teda meno „V. Havel“ znamená v češtine niečo iného ako v slovenčine. Rôzne významy by mali mať aj aritmetic-

ké výrazy bežne používané v našich jazykoch, teda výrok „ $2+3 = 5$ “ a jeho podvýrazy v slovenčine by mali znamenať niečo iné ako v češtine atď., atď. Ako potom vysvetlíme fakt, že vety jedného jazyka dokážeme preložiť do druhého jazyka a vzájomne si porozumieť? Samozrejme, existujú isté rozdiely dané odlišnými podmienkami vývoja našich kultúr, ktoré poznačili aj naše jazyky, niet však pochyb o tom, že obrovský korpus výrazov jedného jazyka je preložiteľný do druhého jazyka bez nápadnejšieho kognitívneho skreslenia. Domnievam sa, že to isté možno povedať aj o jazykoch, ktoré sú si podstatne menej blízke ako čeština a slovenčina.

Z Peregrinovho chápania jazykových výrazov, podľa ktorého výraz môže zmeniť svoj význam bez straty svojej identity, vyplýva, že jazykový výraz S s významom M môže M stratiť a nadobudnúť nový význam N , a pritom zostať tým istým jazykovým výrazom. Sám Peregrin píše, že „z výrazu se nestává jiný výraz jenom tím, že význam pozmění“ ([6], 45). Podistým nie je vylúčená ani situácia, keď $S(M, J)$ v jazyku zostane a popri ňom sa začne používať aj S s novým významom N , čiže $S(N, J)$. Podľa Peregrinovej koncepcie by malo platiť $S(M, J) = S(N, J)$ (predpokladám že význam N je entita toho istého logického typu či kategórie ako M). Z tejto totožnosti vyplýva, že zložený výraz W obsahujúci $S(M, J)$ by mal byť totožný s výrazom W^* , ktorý dostaneme z W nahradením $S(M, J)$ výrazom $S(N, J)$. Pri tomto nahradení často stačí výskyty výrazu s významom M interpretovať ako výskyty tohto výrazu s významom N . Predpokladajme, že W je výrok obsahujúci $S(M, J)$ a W^* výrok, ktorý sa od W líši iba tým, že S v ňom znamená N . Keďže $S(M, J) = S(N, J)$, malo by platiť, že $W = W^*$. Pritom so zreteľom na rôzne významy výrokov W a W^* je možné, že jeden z nich bude pravdivý a druhý nepravdivý. Keď to zovšeobecníme aj na nevýrokové kategórie výrazov, napr. na predikáty alebo individuové deskripcie, prídeme k záveru, že totožné výrazy môžu mať rôzne významy aj extenzie. Je taká identita výrazov intuitívne akceptovateľná?

Môže nastať dokonca aj situácia, v ktorej význam N bude inej logickej kategórie ako M , napr. keď $S(M, J)$ bude jednoargumentový predikát a $S(N, J)$ individuový výraz alebo viacargumentový predikát. V takom prípade nemožno totožnosť výrazu $S(M, J)$ s výrazom $S(N, J)$ ani zmysluplne vyjadriť, pretože rovnosť „ $S(M, J) = S(N, J)$ “ nie je nepravdivá, ale nezmyselná.

S identitou výrazov úzko súvisí aj identita jazyka, do ktorého výrazy patria. Ak sa zámeny významov jednotlivých výrazov nedotknú ich identity, môžeme predpokladať, že neohrozia ani identitu jazyka. Predpokladajme, že J je jazyk, ktorého výrazy majú v čase $t+1$ iné významy ako mali v čase t . Nech J_t je jazyk J v čase t a J_{t+1} jazyk J v neskoršom čase $t+1$. Podľa Peregrina by asi malo platiť, že $J_t = J_{t+1} = J$, hoci zmeny, ktoré prekonal jazyk J môžu byť také veľké, že používateľ jazyka J_t nemusí rozumieť jazyku J_{t+1} a naopak. Lenže to by vzhľadom na rovnosť $J_t = J_{t+1} = J$ znamenalo, že jazyku J rozumie i nerozumie. Viem, že tento záver možno sponchybníť protipríkladom, ale nemyslím, že by sme ho mali v úvahe o identite jazyka úplne ignorovať.

Obávam sa, že z holistického hľadiska sa významy výrazov daného jazyka J nemôžu meniť, lebo už nahradenie významu M výrazu W iným významom N vedie k novým väzbám medzi výrazmi a ich významami, a teda aj k inému jazyku, čo spochybňuje možnosť identity $J_t = J_{t+1}$. Z tohto hľadiska by každé rozšírenie jazyka J o nový semivýraz (s kontingentne pripojeným významom) vyvolalo také zmeny vo väzbách medzi jeho výrazmi, že jeho výsledok by sme mali tiež pokladať za nový jazyk.

V uvedenom prípade som predpokladal, že J_t a J_{t+1} predstavujú vývinové štádiá toho istého jazyka J. Je však mysliteľná aj iná možnosť (pripúšťam však, že málo pravdepodobná). Nech J_t a J_{t+1} sú jazyky, ktoré vznikli a utvárali sa v rôznych častiach sveta celkom nezávisle od seba. Navyše predpokladajme, že v jazyku J_t sa používajú tie isté semivýrazy ako v J_{t+1} , ale s odlišnými významami. Je jazyk J_t totožný s jazykom J_{t+1} alebo sú vzhľadom na odlišnosť prostredia, v ktorom vznikli a vyvíjali sa, nevyhnutne rôzne? Keďže majú tie isté semivýrazy a každý z nich má *nejaký* význam, vzhľadom na Peregrinovo chápanie identity výrazov by malo platiť, že $J_t = J_{t+1}$. Je to však v súlade s našimi intuíciami, podľa ktorých človek ovládajúci jeden jazyk vôbec nemusí rozumieť druhému jazyku? Alebo také jazyky sú so zreteľom na nezávislosť ich vzniku a vývoja rôzne? Lenže to by znamenalo, že keby J_t a J_{t+1} mali tie isté semivýrazy s tými istými významami, tiež by boli rôzne, hoci používatelia J_t by sa dorozumeli s používateľmi J_{t+1} rovnako dobre ako medzi sebou. Chápem, že podobné možnosti bežných používateľov ani jazykovedcov zbytočne neznepokojujú, ale vo všeobecných úvahách v rámci filozofie jazyka alebo logickej sémantiky by sme na ne nemali zabúdať.

Domnievam sa, že významy patria k identite jazykových výrazov aj k identite jazyka, do ktorého patria. Sotva budeme môcť povedať, že poznáme ten a ten jazyk, keď nebudeme vedieť, čo znamenajú jeho semivýrazy. Nestačí vedieť, že majú *nejaký* význam, lebo tie isté semivýrazy možno interpretovať viacerými spôsobmi. Skúmanie neznámeho jazyka nebudeme pokladať za uzavreté, kým nezistíme, v akom význame sa používajú jeho semivýrazy. Určenie ich významov je predsa prvoradou úlohou jeho skúmania. Myslím, že kým nepoznáme významovú zložku jazykových výrazov, nepoznáme ani ich identitu, ani identitu jazyka, do ktorého patria. Obmedziť jeho skúmanie na vyčlenenie množiny jeho semivýrazov znamená zúžiť toto skúmanie na zlomok práce, ktorú treba vykonať na identifikáciu jazyka a jeho jazykových výrazov.

Peregrin je presvedčený, že slovom „výraz“ sa bežne rozumie „semivýraz s *kontingentne* pripojeným významom“ ([5], 620). Odkiaľ berie istotu, že to tak naozaj je? Opiera sa azda o nejaký empirický výskum? Obávam sa, že keby sme bežným používateľom jazyka položili niekoľko otázok týkajúcich sa povahy a identity výrazov a jazykov, výsledok by nebol taký jednoznačný, ako sa zrejme zdá Peregrinovi. V niektorých kontextoch by mu určite dali za pravdu, v iných by zaváhali a v niektorých by sa možno priklonili na moju stranu. Nemienim však viesť zbytočnú polemiku o tom, či bežný „výraz“ má význam, ktorý mu

pripisuje Peregrin. Pre mňa je to empirický problém, ktorým som sa nezaoberal, i keď musím priznať, že článok som písal v presvedčení, že prechovávam podobné intuície ako väčšina používateľov jazyka. Hoci presne neviem, aký je bežný význam výrazov „jazykový výraz“ a „výraz“, myslím, že obidva sú mnohoznačné a vágne. Používajú sa viacerými spôsobmi a predpokladám, že aspoň niektoré z nich *viac alebo menej* zodpovedajú významom, ktoré som ponúkol vo svojej koncepcii. Nepriamo to potvrdil aj Peregrin, ktorý za výraz pokladá semivýraz s „kontingentne pripojeným významom“ ([5], 620) a na jednom mieste dokonca konštatuje, že „i v tých dvoch smysloch, o ktorých hovorí Cmorej, se slovo ‚výraz‘ používa“ ([6], 42).

Vôbec by ma neprekvapilo, keby empirický výskum používania výrazov „jazykový výraz“, „výraz“ potvrdil Peregrinov názor na ich bežný význam, ale veľmi pochybujem, že by u bežného používateľa jazyka našiel pochopenie pre Peregrinovu teóriu vzťahu medzi výrazom a jeho významom. Myslím, že bežný používateľ by jej jednoducho nerozumel. Podľa Peregrina tento vzťah vidíme z jedného uhla pohľadu ako niečo kontingentné a z druhého uhla ako niečo nevyhnutné.³ Raz ho vidíme z perspektívy, ktorú nazýva výrazom-ako-objektom, a raz z perspektívy, ktorú nazval výrazom-ako-médiom. Je to metafora, ktorú možno akceptovať ako prvé priblíženie intuícii jej autora, ale sama osebe nám v logickej sémantike ani vo filozofii jazyka nemôže stačiť. Uvedomujúc si isté riziko skreslenia Peregrinových intuícii pokúsím sa ju trochu rozobrať.

Predmetom nášho pohľadu z obidvoch spomenutých perspektív je vzťah medzi semivýrazom S a jeho významom M v Peregrinovom výraze S(M, J), v ktorom S je kontingentne spätý s M. Tento predmet je pri obidvoch pohľadoch ten istý, rozdiel je však v tom, že raz vidíme tento vzťah taký, aký je podľa Peregrina v skutočnosti, teda ako kontingentný, a raz ako nevyhnutný, hoci taký nie je a podľa mňa ani nemôže byť, pretože spojenie každého semivýrazu S s nejakým významom M je arbitrárne. Konvenciu (či už živelnú alebo zavedenú dohodou), ktorá spája S s M, možno kedykoľvek nahradiť konvenciou, ktorá mu priradí iný význam. Pri pohľade z druhého uhla „vidíme“ teda niečo, čo neexistuje a ani nemôže existovať. Keďže významy, vzťahy ani typy výrazov nie sú entity, ktoré môžeme vnímať zmyslami, Peregrinove perspektívy sú vlastne pojmy, ktorými výraz uchopujeme. Jeden z nich by sme mohli vyjadriť slovami „výraz S(M, J), v ktorom S je kontingentne spojený s M“ (SK) a druhý ako „výraz S(M, J), v ktorom S je nevyhnutne spojený s M“ (SN). Na prvý pohľad je jasné, že tieto dva pojmy sú nezlučiteľné, pretože väzba medzi S a M nemôže byť kontingentná a zároveň nevyhnutná. Na Peregrinov výraz sa vzťahuje SK, opis SN je kontradiktorký, pretože už z Peregrinového chápania výrazu S(M, J) vyplýva, že väzba medzi S a M je kontingentná. Tvrdiť, že výraz S(M, J) môžeme raz vnímať alebo konceptuálne uchopiť ako výraz, v ktorom S je kontingentne spojené s M, a raz

³ Pozri Peregrinovú knižku [4], 105 – 109 a moju kritiku v stati [1], III časť (83 – 86).

ako výraz, v ktorom S je nevyhnutne späté s M, znamená tvrdiť, že môžeme uchopiť neuchopiteľné.

Väzba medzi semivýrazom S a významom M nemá povahu logickej nevyhnutnosti, čo si Peregrin uvedomuje, lebo namiesto nej ponúka „nutnosť toho druhu, jaká je vytvářena lidskou schopností podřizovat se pravidlům“ a dodáva, že „výraz samozřejmě může svůj význam jakkoli měnit; a my to přesto normálně vnímáme tak, jako by toto propojení bylo nutné“ ([6], 44). Nejde teda o nevyhnutnosť v striktnom zmysle slova, ale o nutnosť nastolenú súborom pravidiel, ktoré môžeme kedykoľvek zmeniť alebo porušiť. Výraz SN by sme v tomto prípade mohli nahradiť označením „výraz S(M, J), v ktorom S je späté s M na základe pravidiel záväzných pre používanie jazyka J“ (SP), ktoré sa môžu podľa Peregrina meniť, z čoho vyplýva, že väzba medzi S a M je naďalej kontingentná. Pri tomto chápaní nevyhnutnosti sa výrazy SK, SN zásadne nelíšia. V oboch je reč o kontingentnej väzbe medzi S a M. V tomto prípade sa vyhneme nekonzistentnosti, ale v SK i v SN (interpretovanom ako SP) sa výraz S(M, J) opisuje ako semivýraz s kontingentnou väzbou medzi S a M. SP vlastne iba bližšie určuje povahu tejto väzby. Je jasné, že pojmom, ktorý vyjadruje SP, kontingentnosť tejto väzby nepotlačíme, môžeme však predstierať, že vidíme to, čo nevidíme a vidieť ani nemôžeme, teda vidieť, že kontingentná väzba je nevyhnutná (dokonca aj logicky).

Je zaujímavé, že Peregrin si veľmi dobre uvedomuje naliehavosť nevyhnutnej väzby medzi výrazom a jeho významom. V knižke [4] na s. 105 napísal:

„Kdybychom měli vztah mezi výrazem a jeho významem vždy za kontingentní, nemohl by být žádný výrok pravdivý nutně, a tudíž bychom ani nikdy nebyli schopni formulovat všeobecně platný argument – protože i výrok, který (pro nás) znamená něco, co je nutně pravdivé, by jistě *mohl* znamenat něco nepravdivého.“

Napriek tomuto názoru na potrebu nevyhnutného vzťahu medzi výrazom a jeho významom Peregrin dal prednosť – možno v obave z dezinterpretácie roly platónskeho neba – kontingentnej väzbe medzi semivýrazom a významom, o ktorej si z perspektívy výrazu-ako-média máme hovárať, že je nevyhnutná. To bežná intuícia sotva odobrí. Myslím, že tomuto sebaklamu sa môžeme pomerne ľahko vyhnúť zavedením pojmu jazykového výrazu, pri ktorom je väzba medzi ním a významom nevyhnutná. Takým výrazom nemôže byť sám semivýraz S, môže ním však byť celok (S, M) zložený zo semivýrazu S a významu M, ktorého identita závisí od oboch zložiek S, M, pričom pre ľubovoľné semivýrazy S_1, S_2 a významy M_1, M_2 platí, že $(S_1, M_1) = (S_2, M_2)$ vtt $S_1 = S_2$ a $M_1 = M_2$. Tým sa vyhneme viacerým problémom a zbytočným komplikáciám (na niektoré z nich som upozornil v štúdiu [1]). Navyše, naznačeným odlišením jazykových výrazov od semivýrazov ostrejšie oddelíme kontingentnosť väzieb medzi semivýrazmi a ich významami, od aposteriornosti a apriornosti vo sfére *jazykových výrazov*, najmä výrokov. Netreba za tým hľadať pochybnú metafyziku. Ide len o istý *pojmem* a s ním spätý pojmový aparát, ktorý možno používať bez odťažitej metafyziky a bez obáv z nadužívania darov platónskeho neba. Tento pojem nie je z meta-

fyzického hľadiska o nič pochybnejší ako pojem molekuly vody. Tým nechcem povedať, že by sme ho nemali kriticky analyzovať – či už z hľadiska intuitívnej adekvátnosti alebo teoretickej únosnosti, dá sa to však urobiť bez nepodložených ideologických, resp. metafyzických predsudkov a bez sebaistej zaujatosti proti koncepcii, ktorá nezapadá do nášho konceptuálneho rámca.

Na margo Peregrinovej kritiky musím na záver s poľutovaním konštatovať, že niektoré z jeho výhrad sa zakladajú na nepravdivých, zjavne apriórnych dohadoch o mojich filozofických názoroch, iné sú výsledkom nepozorného čítania mojej state [1]. Pri čítaní Peregrinovho článku som sa nemohol zbaviť dojmu, že jeho kritika je „šitá“ horúcou ihlou. To mi nebráni konštatovať, že jeho článok pokladám za podnetný príspevok do našej diskusie o povahe jazykových výrazov a jazykov. Žiaľ, obmedzený rozsah tohto článku mi nedovolil reagovať na všetky podnety Peregrinovej state. Záver o primeranosti jeho diagnózy platonistickej koncepcie sémantiky, najmä jej „biedy“, prenechávam čitateľom a ďalšiemu vývinu sémantiky.

*Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava*

LITERATÚRA

- [1] CMOREJ, P. (2005): Semivýrazy a výrazy. In: Sousedík, P. (ed.): *Jazyk – logika – veda*. Filozofia, Praha 2005, 63 – 88.
- [2] MATERNA, P. (2005): Je „logická analýza prirodzeného jazyka“ možná? *Filozofický časopis* 53, č. 4, 257 – 276.
- [3] PEREGRIN, J. (1999): *Význam a štruktúra*. Oikoymenh, Praha.
- [4] PEREGRIN, J. (2003): *Filozofie a jazyk*. Triton, Praha.
- [5] PEREGRIN, J. (2005): Odpovědi kritikům. *Filozofický časopis* 53, č. 4, 619 – 624.
- [6] PEREGRIN, J. (2006): Lesk a bída platonistickej koncepcie sémantiky. In: Zouhar, M. (ed.): *Jazyk z pohľadu sémantiky, pragmatiky a filozofie vedy*. Iris, Bratislava 2006, 38 – 49.
- [7] SVOBODA, V. (2005): Logická analýza a prirodzený jazyk. *Filozofický časopis* 53, č. 4, 625 – 633.
- [8] SVOBODA, V. (2006): K princípům logické analýzy. In: Zouhar, M. (ed.): *Jazyk z pohľadu sémantiky, pragmatiky a filozofie vedy*. Iris, Bratislava 2006, 50 – 67.